

Vefeyât Obituary

John Hick

John Harwood Hick 20 Ocak 1922'de Scarborough'da (Yorkshire-İngiltere) doğdu. Ailesi ile kasabasındaki Anglikan kilisesine devam etmesine rağmen, çocukluk yıllarında Hıristiyanlık'tan soğumuş olması, on sekizli yaşlarda Hint felsefesine ilgi duymaya başlaması ciddi bir mânevî arayış içinde olduğuna işaret ediyordu. Arayışları neticesinde önce Doğu'ya yöneldi ve fakat beklediğini bulamadı. Doğu'da hikmet formunda kendini ifade eden din ve onun yarattığı mânevî dünya cazipti ama, Hick'i tatmin edecek özellikte değildi. Acaba aradığı dünya Hıristiyanlık'ta var mıydı? Hayır. Ona yanı basındaki Hıristiyanlık büsbütün ruhsuz ve cazibesini kaybetmiş görünüyordu. Bu durumda tek çare olarak kendine yöneldi. O daha ilk gençlik yıllarında, kendinde var olduğuna inandığı hür ve sorgulayan aklının değerini keşfetmişti. O halde güvенеbileceği tek şey olduğuna inandığı, kendi kabiliyeti ve araştırıcı aklının yardımıyla kendini tatmin edecek, huzur hissedeceği mânevî bir dünya arayışına başlayabilirdi.

Hick, yüksek öğrenimine Hull Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde başladı. Burada bir belediye otobüsünün üst katında gerçekleşen dine dönüş olayı Hick'in hayatını alt üst etti. Bu olay sayesinde Hıristiyan inancı ve tarihi bütünüyle Hick için yeniden anlam kazanmıştır. Hick bu olayı Hıristiyan inanç dünyasına çağırان bir davetiye olarak algıladı ve çağrıya icabet etti. Kendi ifadesiyle Hick, İncil'in kelimesi kelimesine ilham edildiğine inanan tam bir Hıristiyan fundamentalisti olmuştı.

1942 yılında Hıristiyan din adamı olmak niyetiyle Prespeteryan İngiliz Kilisesi'ne kayıt yaptıran Hick, aynı yıl hakikati arama veya hiç olmazsa daha tatminkâr ve tutarlı bir dünya görüşüne ulaşma arzusuyla felsefe öğrenmeye karar verdi ve bu maksatla Edinburgh Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne kaydoldu. Hick bu üniversitede bir kısım önemli kişilerle tanıştı. Bunların arasında Kant hakkındaki çalışmaları ile ünlü ve Kant'ın *Saf Aklın Tenkid'i*ni *Critique of Pure Reason* adıyla Almanca'dan İngilizce'ye tercüme eden idealist filozof Norman Kemp Smith vardı. N. K. Smith'e uzun süre öğrencilik yapan Hick, onun düşüncesinden etkilendi. Hatta Hick, doktora tezinin ana esaslarını Kemp Smith'in felsefi öğretilerine borçlu olduğunu söyler.

Hick, Edinburgh Üniversitesi'nde Hıristiyan Birliği Öğrenci Cemiyeti'nin düzenlediği bütün dinî faaliyetlere katılıyordu. Fakat bu faal öğrencilik yılları uzun sürmedi. II. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla Edinburgh'u terk etmek zorunda kalan Hick, savaşa hasta bakıcı olarak katıldı ve Orta Doğu, İtalya ve Yunanistan'da bulunup orduda geri hizmetlerde çalıştı. John Hick'in savaş yılları umduğundan daha bereketli geçti. 1944 yılında İtalya'da sakin bir kış mevsiminde zihnindeki felsefi sorulara cevap aramakla meşgul oluyor ve hatta daha sonraları doktora tezi olacak çalışmanın ana noktalarını eline geçirdiği bir deftere not ediyordu. Bu notlar nihayetinde Oxford Üniversitesi'nde bir doktora tezi ve daha sonraları *Faith and Knowledge* isimli bir eser olacaktı.

Savaş süresince Mısır, Suriye, Lübnan'da aylarca ve kısa bir süre Filistin'de kaldığı halde, kendi ifadesiyle söylersek "İslâm ve Yahudiliğin kıymetini takdir etmemişti." Savaştan sonra eğitimini tamamlamak üzere tekrar Edinburgh Üniversitesi'ne döndüğünde eskisi kadar dindar bir Hıristiyan olmadığı için Hıristiyan Birliği Öğrenci Cemiyeti'ne üye olmadı, ama cemiyetin toplantılarına katılıyordu. Felsefe eğitimine savaş tecrübesi de eklenince, katıldığı Hıristiyan Birliği'nin toplantılarında tenkitleriyle dikkat çekiyor ve kendisinden rahatsızlık duyuluyordu. Kendisi de bu çevreden yavaş yavaş rahatsız olmaya ve dolayısıyla fikrî bakımdan kendisini daha rahat hissedebileceği çevreler aramaya başladı.

1948 yılında Edinburgh Üniversitesi'ndeki öğrenimini başarıyla tamamladıktan sonra, Oxford Üniversitesi'nde H. H. Price'in rehberliğinde doktora programına başlayan Hick, iki yıl gibi kısa bir sürede doktora çalışmalarını tamamladı ve din adamı olma idealiyle Cambridge Westminster Teoloji Fakültesi'nde ilâhiyat eğitimi almaya karar verdi. Burada Eski Ahit, Yeni Ahit, Hıristiyan doktrini ve kilise tarihi gibi dersleri içeren yoğun ve aynı zamanda resmî teoloji programını takip etti. 1953 yılında din görevliliği hakkını kazanıp Northumberland, Belford Prespeteryan Kilisesi'ne din adamı olarak

tain oldu ve 1956 yılına kadar kilise hizmetinde bulundu. Doktora tezine dayanarak yazacağı, *Faith and Knowledge* isimli eserin ilk müsveddesini burada hazırladı.

John Hick, akademik dünyaya girip üniversite hocası olmanın yollarını arıyordu. 1956 yılında Amerika'da Cornell Üniversitesi'nde felsefe asistanı olma imkânı doğduğunda hemen kabul etti ve 1959 yılına kadar burada çalıştı. Buradan Princeton Teoloji Enstitüsü'ne Hıristiyan felsefesi profesörü olarak tayin edildi ve 1964 yılına kadar hocalık yaptı. Fakat bu sırada fikrî hayatını derinden etkileyen iki önemli hadise oldu. Bunlardan birincisi, *Faith and Knowledge*'un Cornell Üniversitesi tarafından 1957'de yayımlanmasıdır. Fikrî hayatını etkileyen ikinci olay, yine Princeton İlahiyat Enstitüsü'nde görevliken meydana geldi. John Hick Hz. İsa'nın doğumu ile ilgili Hıristiyan doktrininin doğruluğu hususunda Birleşik Prespeteryan Kilisesi'yle anlaşmazlığa düşmüştü. Kilise Meclisi, Hick'ten bu doktrinlerle ilgili fikrini resmi olarak ilan etmesini istemiş ve Hick bu konuda mütereddit olduğunu, Hz. İsa'nın bâkire anneden doğması doktrinini kabul veya ret edemeyeceğini söylemiştir. Bu agnostik tutumu sebebiyle Hick, New Jersey Kilise Meclisi'nin Mart 1962'de aldığı kararla din adamı üyeliğinden azledildi.

1957'de ilk ve tek kitabı olacağına inandığı *Faith and Knowledge*'ı yayımladıktan sonra Hick yoğun olarak kötülük meselesini gündemine aldı. Gayesi "Kötülük, ezâ ve cefanın varlığıyla birlikte, merhametli Tanrı'nın varlığını uzlaştırmak mümkün mü?" sorusuna cevap aramaktı. Bu çaba ve gayretin sonunda emek mahsulü ve aynı zamanda da modern din felsefesinde etkili olan bu çalışmayı dört yılda tamamladı. *Evil and the God of Love* ismiyle yayımlanan bu eser, Hick'e sadece haklı bir şöhret kazandırmakla kalmadı, aynı zamanda çağdaş din felsefesinin klasiklerinden biri oldu.

1963 yılında tekrar İngiltere'ye döndü ve Cambridge Üniversitesi Din Felsefesi Bölümü'nde asistan ve öğretim görevlisi olarak dört yıl çalıştı. Bu üniversitede çalıştığı yıllarda Hick *Philosophy of Religion* (1963), *Classical and Contemporary Readings in the Philosophy of Religion* (1964) ve *Evil and the God of Love*'dan (1966) oluşan üç önemli eser yayımladı. Cambridge Üniversitesi'ndeki hocalığı döneminde Hick dinî çoğulculuk fikrini geliştirmemiş olduğu için din felsefesi teriminden sadece Yahudi-Hıristiyan geleneği din felsefesini anlamaktaydı. Bu yıllarda Hick eserlerini hâlâ Hıristiyanlığı desteklemek ve savunmak için yazıyordu

1967 yılında Hick'in Birmingham Üniversitesi Teoloji Bölümü'ne hoca tayin edilmesi, dinî çoğulculuk meselesini benimsemesi bakımından bir dönüm noktasıdır. Birmingham'da Hick, farklı milletlerin İngiliz toplumuna

entegre meselesine ilgi duyuyor ve bundan dolayı müslüman, Hindu ve Sih gibi farklı geleneklere mensup kimselerle arkadaşlık ediyor; bunlarla birçok faaliyet yürütüyordu. Hick bir gün câmide, diğer gün havrada ve başka bir gün Hint tapınağında toplantılara katılıyor ve âdeta birçok dini bir arada yaşıyordu. O, Hıristiyanlığa mensup olmayan bu dindar insanların ibadetlerindeki samimiyet ve huzuru müşahede ederken, bunun Hıristiyanların yaptığı ibadetten farklı olmadığına inanmaya başladı. Ona göre her dindar insan, ibadette kalbini ve zihnini yüce ve kutsal “zât”a açıyordu.

Hick’in Birmingham’daki “dinî” faaliyetlerinin kendi entelektüel tekâmülüne katkısı dikkati şayandır:

Yepyeni fikir ve düşüncelerden ziyade, tecrübelerim bir filozof olarak beni dinî çoğulculuk meselesiyle, bir Hıristiyan olarak da dinlerarası diyalog konusuyla karşı karşıya getirdi. Hinduların yaşadığı Hindistan, Sihlerin bulunduğu Pencap, Budistlerin memleketi Sri Lanka ve çok dinli Japonya’ya yaptığım seyahatler bu Birmingham tecrübesiyle kazandığım şuuru daha ileriye götürmeme yardımcı oldu. Birçoğuna büyük saygı duyduğum ve hatta bir kısmını veli saydığım bu dindar şahsiyetlerle karşılaşmam farklı dinlerin bir, nihâî ve aşkın olan “ilâhî hakikat”e ulaştırın farklı yollar olduğu inancımı güçlendirdi.¹

Hick, Birmingham Üniversitesi’nde 1982 yılına kadar öğretim üyesi olarak çalıştığı dönemde iki önemli konuyu problem edinmişti. Biri geleneksel Hıristiyanlığın tenkidi, diğeri ise dinî çoğulculuk meselesi. Bu konular Hick’in fikrî hayatının iki önemli projesi haline geldi ve hayatı boyunca bu iki konuda tezler üretmeye ve kitaplar yazmaya devam etti. Bu dönemde Hick, *God and the Universe of Faiths* (1973), *Death and Eternal Life* (1976) ve *The Myth of God Incarnate* (1977) isimli eserlerini yayımladı.

Daha önce yayımladığı veya tebliğ olarak sunduğu bazı makalelerden oluşan *God and the Universe of Faiths* kötülük problemi, dinî çoğulculuk ve Hıristiyan teolojisi gibi temel konular üzerinde durmaktadır. Bir bakıma bu kitap Hick’in bütün eserlerinin özetidir. Özellikle “Teolojide Kopernik Devrimi” “Mesih ve Tanrı’nın Mesih’te Enkarnesi” gibi makaleler çağdaş din felsefesinde silinmez etkiler bırakmıştır. Bu kitapta Hick, dinlerin çokluğu meselesine teolojide Kopernik devrimi teziyle çözüm teklif etmektedir. Ona göre, yıllar önce Batlamyuscu astronomlar dünyayı kâinatın merkezine yerleştirip diğer gezegenlerin dünyanın etrafında döndüğünü iddia ederlerdi. Daha sonra Kopernik, Güneş’in kâinatın merkezinde olduğu gerçeğini

1 Hick, *Disputed Questions in Theology and the Philosophy of Religion*, New Haven: Yale University Press, 1993, s. 141.

keşfederek Batlamyus'un iddialarının geçersiz olduğunu ispat etti. Buradan hareketle Hick, Hıristiyanlığın büyük bir yanılgı içinde olduğunu ve Hıristiyan teologların Batlamyuscu bir sistem içinde, Hz. İsa'yı dinî dünyalarının merkezine koymaktadır. Bu durumda, Hick'e göre yapılması gereken şey, teolojide Kopernik devrimidir. Bu devrim "Hıristiyanlık bütün dinî dünyaların merkezindedir" dogmasından "Tanrı merkezde ve kendi dinimiz dahil, bütün dinler onun etrafında dönmektedir" gerçeğini ortaya koymalıdır.²

Bu eserinden üç yıl sonra, 1976 yılında Hick ölüm ve ahiret hayatıyla ilgili *Death and Eternal Life* isimli eserini Amerika ve Hindistan'da verilen birçok akademik konferansta edindiği intibalar ışığında yayımladı. Bizce, Hick'in Hindistan ve Sri Lanka'ya seyahatleri Hinduizm ve Budizm'i daha yakından tanınmasına, bu dinlere dinî çoğulculuk projesinde yer vermesine sebep olmuştu.³

Birmingham Üniversitesi'nde görevliyken Hick'in enkarne doktrininin aslında bir mitoloji olduğunu ima ettiği *The Myth of God Incarnate* isimli kitabı yayımlaması büyük tartışmalara sebep oldu. Bu kitabın üç önemli iddiası vardır: 1. Hz. İsa kendisinin enkarne etmiş bir Tanrı olduğunu hiçbir zaman söylememiştir. 2. Dördüncü ve beşinci yüzyılda İznik ve Kadıköy konsüllerinde tespit edilen enkarne doktrininin nasıl tekâmül ettiğini ortaya koymak mümkün değildir. 3. Bu doktrini ifade eden teolojik lisan literal değil, mitolojik ve mecazîdir.

Bu kitap yayımlanır yayımlanmaz Hick, muhafazakâr Hıristiyanların şiddetli tepkilerine mâruz kaldı. Gazetelerde bu konu tartışıldı ve özellikle dinî yayınlar yapan medya bu konu üzerinde haftalarca durdu. "Mesih'e Karşı Yedi Kişi" ifadesini manşetinden veren *The Church Times* gazetesi, Hick ve arkadaşlarını sapıklıkla suçladı. İngiltere Kilise Meclisi kitabın yazarlarını Hitleri destekleyen Alman Hıristiyan din adamlarına benzetti. *Sunday Telegraph* gazetesi kafasından bu kitapla çivilenmiş Hz. İsa'nın resmini basarak kitaba olan tepkisini dile getirdi.⁴ Hick'in Hıristiyanlığın Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğu ve enkarne Tanrı olduğunu iddia eden doktrinlerine karşı çıkması, Hick'i İslâm'a yakınlaştırdığı intibasını verse de, onun Hz. Meryem'in bâkire doğumuna inanmaması, düşüncesinin dinî olmaktan daha çok liberal-bilimsel bir temeli olduğunu göstermektedir.

2 John Hick, *God and the Universe of Faiths*, London: Macmillan, 1988, s. 131.

3 Hick'in eserlerinde sıkça rastladığımız "büyük gelenekler" terimi Hıristiyanlık, Yahudilik, İslâm, Hinduizm ve Budizm'i içerir. Hick'in bu seyahatlerinden Hindu ve Budistlerin dinî yaşayışlarından etkilendiği muhakkaktır.

4 Hick, *Problems*, s. 12.

Hick'in Birmingham Üniversitesi yıllarında yerine getirmeyi arzu ettiği, biri fikrî diğeri pratik iki önemli hedefi vardı. Birincisi dinî çoğulculuk meselesini din felsefesinin temel konularından biri haline getirmek, diğeri ise büyük din mensuplarını birbirlerine yakınlaştıran bir tolerans ortamı yaratmak için faaliyetlerde bulunmaktı. Hick, aslında bu yakınlaşmayı Hıristiyanlığın diğer dinleri dışlayan doktrinlerini yeniden formüle ederek başaracağına inanıyor ve diğer din mensubu ilim adamlarına da aynı şeyi kendi dinlerinde yapmayı teklif ediyordu.

Hick 1980'li yıllarda dinî çoğulculuk tezini felsefî nitelikte yeniden ifade lendirdi. 1982 yılında Kaliforniya'da Claremont Graduate School din felsefesi profesörlüğü ve Amerika'da verdiği din felsefesi dersleri, tezinin gelişmesine vesile teşkil etti. 1986-1987 yıllarında bir filozof olarak Hick'e prestij kazandıran Edinburgh Üniversitesi'nde Gifford Dersleri'ni verdi. Bu derslerin neticesinde ortaya çıkan *An Interpretation of Religion: Human Responses to the Transcendent* isimli eserinde Hick, dinî çoğulculuk hipotezini bütün boyutlarıyla ortaya kodu. Hick daha önce, kısmen de olsa, ifade ettiği fikirlerini bu kitapta dinî çoğulculuk hipotezi çerçevesinde yeniden ele almış ve bununla dinin, dinî (seküler olmayan) bir yorumunu sunduğunu ifade etmiştir.

Hick'in kaynaklarından biri olan Wilfred Cantwell Smith, dinî çoğulculuk fikrinin tekâmülünde önemli bir rol oynamış ve dinlerin nasıl anlaması gerektiği hususunda önemli ipuçları vermiştir. W. C. Smith'den ilhamla Hick, dünya dinlerinin değişmez teolojik sistemler olmadığını söylemekte ve onların interaktif bir süreç içinde daima tekâmül ettiğini belirtmektedir. Hatta Hick'in İslâm'la tanışmasına W. C. Smith'in çalışmalarının sebep olduğunu söylemek de mümkündür. Hick'in dinî çoğulculuk hipotezi ile Smith'in dünya teolojisi fikri arasında benzerlikler dikkat çekmektedir. Ayrıca onun dinî çoğulculuk perspektifiyle de olsa, İslâm'a ve müslümanlara karşı ılımlı tavrı, din hakkında araştırmalar yapan Batılı bilim adamlarını en azından dolaylı olarak etkilemiştir.

Hick'in çağımızın en önde gelen din felsefecilerinden biri olduğunu anlamak için sadece din felsefesi alanında yayımlanmış herhangi bir eserdeki Hick'e ait atıflara bir göz atmak yeterlidir. Hick'i konu edinen yüzlerce makale, kitap bölümleri, onlarca doktora tezi -Çince ve Japonca dahil- yirminin üzerinde müstakil kitap yazılmıştır. 1993'te Arvind Sharma *God, Truth and Reality* isimli eseri Hick'e armağan olarak hazırlamış ve bu kitaba W. P. Alston, W. L. Rowe, M. Arkoun, J. Bowker, J. B. Cobb, T. Penelhum, N. Smart, N. Solomon, S. Sutherland, K. Ward, M. Miles ve Y. Sei'ichi gibi dünyanın en tanınmış din felsefecileri katkıda bulunmuşlardır. Bu ve benzeri olaylar Hick'in çağdaş din felsefesindeki etkilerinin delili olarak görülmelidir. 1992 yılında emekli olan Hick, hayatının kalan kısmını Birmingham'da geçirdi.

Hick, Hull şehrinde Hıristiyanlığa yeniden dönüş olayı ile başlayan hakikati arama serüvenini şöyle özetler:

Çoğulcu bakış açısından hareketle yapılan dinlerarası diyaloglarda, nezaket gereği de olsa, kendi geleneğimin dinî üstünlüğü faraziyesine inanıp sonra onu saklayarak davranma yolunu tercih etmedim. Ben büyük dinler hakkında hüküm vermek için yola çıkmış da değilim. Fakat ben insanların “nihaî kutsal hakikat”i temsil ettiklerine inandıkları dinlerinden etkilendim ve onlardan istifade etmeye gayret ettim. Geleneğimiz “hakikat”i anlama, tecrübe etmenin ve ona mukabelede bulunmanın sınırlı yollarını temsil ettiği için, bazen başkalarının gözüyle de olsa, insanî varlığımızda anlamlar ve imkânlar olarak tecelli eden “aşkın varlık”ın dünyaya yansımalarını görmeyi arzuladım. Bazen kadîm sembollerde Tanrı’nın varlığını hisseden Musevîlerin dinî hayatlarının güzelliğinden etkilendim; bazen, Kur’an’ın etkileyici sedasına, müslümanların rahman ve rahim ve aynı zamanda celâl sahibi olan Tanrı’ya içten bağlılıklarına ve dolayısıyla düzenli bir dinî hayat yaşamalarına sevindim. Diğer taraftan Guru Nanak’ın o coşkulu açıklığını ve mistik gayretini ve onun kurduğu Sih geleneğindeki birlik ve beraberliği sevdim; Hindu mâbetlerinin sembolize ettiği şuurlu mitolojik düşünceyi, onların mânevî sarhoşluklarını, Hindu anlamlar dünyasında insan hayatının düzenini beğendim. Budist uyanışında “nirvana”da nefsin kaybolmasını ve ondan doğan aşkı benimsedim. Fakat ben Hz. İsa’nın öğretileri ve hayatında tezahür eden ve incillerde yansıtılan Hıristiyan Tanrı tasavvuruyla dinî hayatımı oluşturdum ve bir kısım muhafazakâr Hıristiyanlarla iç münakaşalarımıza rağmen hâlâ Hıristiyanlık’ta kendimi vatanımda hissediyorum ve diğer dinlere mensup arkadaşlarıma bakarak Celaleddin Rumî’nin şu beyitlerini terennüm etmekten kendimi alamıyorum: Lambalar farklı olsa da Işık aynıdır, çünkü o Maverâdan gelmektedir.⁵

Geride onlarca kitap ve yüzlerce makale bırakan ve hayatını bütünüyle hakikati arama aşkıyla şekillendiren bu büyük insan ve ciddi düşünür, John Hick 9 Şubat 2012 tarihinde hayata gözlerini yumdu.

Adnan Aslan*

5 Hick, *Disputed*, s. 144-5.

* Prof. Dr., Süleyman Şah Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi.